

G. Hekma

Homoseksualiteit: van zonde tot geaardheid

Op het eind van de 19de eeuw wordt in Nederland een nieuwe zienswijze op de gelijkgeslachtelijke liefde geïntroduceerd. Het moraaltheologische begrip 'sodomie' heeft dan plaats gemaakt voor het medische 'homoseksualiteit'.

Inleiding

Het voorspel van de modernisering van het begrippenapparaat zal de hoofdmoot van het artikel vormen: allereerst de veranderingen in de buitenlandse discussies rond de gelijkgeslachtelijke liefde – speciaal in Duitsland – en daarna een kort overzicht van zowel de medische stand van zaken in Nederland in de 19de eeuw, als de denkbeelden van de desbetreffende geneeskundigen over het geslachtsleven; want de nieuwe inzichten betreffende de homoseksualiteit en eveneens de term zelf stammen uit medische hoek. Rond 1900 ruimt het moraaltheologische begrip sodomie – *crimen nefandum*, stomme zonde – het veld voor de medische term homoseksualiteit. En met de andere woorden etaleren de dokters ook andere dingen. De nieuwe modellen hebben andere motoren. Daarmee eindigt het artikel.

Juridische vernieuwing

De turbulente ontwikkelingen van Verlichting en Franse Revolutie hadden ingrijpende gevolgen voor wat men toentertijd sodomie noemde. Dit begrip van moraaltheologische huize stond in de 18de eeuw over het algemeen voor al die handelingen die niet de voortplanting tot doel hadden, waaronder dus homoseksuele. Aan een dergelijke beschrijving vallen twee dingen op: allereerst het belang van handelingen – voor een veroordeling van sodomie, waarop de vuurdood stond, was veelal het bewijs van zaadstorting noodzakelijk – en verder de centrale plaats van de voortplanting als enig 'natuurlijke' doel van de seksualiteit, gekoppeld aan het huwelijk. De sodomie was een verzamelaar voor zeer verschillende handelingen, waarbij soms zelfs de echt geen ver-

schoning van bestraffing kon bieden (bijvoorbeeld bij anale coïtus).

Aan het eind van de 18de eeuw zette het verlichte denken ten aanzien van de sodomie door onder invloed van de juridische experts als J. J. R. de Cambacérès (1753–1824) in Frankrijk en P. J. A. von Feuerbach (1777–1833) in Beieren. Een zonde was geen misdrijf – en zeker geen halszaak – en datgene wat personen met elkaar met wederzijdse instemming bij

hen thuis zouden doen, kon geen object van strafrecht zijn. Het liberale adagium van persoonlijke vrijheid zette door en in beide genoemde landen kreeg strafvrijheid van sodomie kracht van wet in respectievelijk 1810 en 1813. De stomme zonde werd metterdaad stom; zij bleef ongenoemd. De Frankrijk horige landen volgden de Code Pénal al spoedig, zo Nederland in 1811, en verder Italië, Spanje, Portugal, België, Württemberg en Hannover. Straffeloosheid volgde op doodstraf dan wel langdurige opsluiting, hetgeen een niet geringe omslag mag heten. In Nederland was de sodomie pas sinds het Crimineel Wetboek van 1810 geen halszaak meer; hierin gold als straf opsluiting plus verbanning.

Een zonde mocht ophouden een misdrijf te zijn, maar datgene wat men onder sodomie verstond, bleef verontrusten. De grondslag van veroordeling kon niet meer van moraaltheologische aard zijn en kreeg derhalve een nieuw jasje. Duidelijk zijn de herinterpretaties bij genoemde Feuerbach, die in 1822 in een commentaar bij het door hemzelf ontworpen Beiers wetboek van strafrecht zegt: 'De sodomie wordt verder gekenmerkt a. door de tegennatuurlijke bevrediging van de geslachtsdrift. De hoge mate van verwerpelijke van dit kwaad; de daaruit voortvloeiende minachting voor het huwelijk,

1. J. J. R. de Cambacérès (1753–1824), aartskanselier van keizer Napoleon, en geruchtmakend homoseksueel, die een groot aandeel had in de totstandkoming van de Code Napoléon, het eerste Europese wetboek dat de bestraffing van homoseksuelen afschafte.

die tot ontvolking, verzwakking en ten slotte tot ontbinding van de staat leidt; b. vervolgens door de lichamelijke en geestelijke ontzenuwing (*Entnervung*), die een aldus ontaalde ongeschikt maakt voor de doelen van de staat; dit zijn de redenen, waarom de politie deze handelingen dient te verbieden.' Opvallend in zijn redenering is de centrale plaats die de staat daarin inneemt, en tevens ligt in de omschrijving 'lichamelijke en geestelijke ontzenuwing' reeds een verwijzing naar de medisch-psychiatrische theorieën van ontarding en degeneratie, die aan het eind van deze eeuw opgeld zullen doen. Heette sodomie voorheen tegennatuurlijk, de koppeling natuur-voortplanting-huwelijk zet door met een medisch sausje, en de perversies worden van tegennatuur afwijking van de natuur, terwijl naar de belangen van de staat in plaats van naar God en bijbel verwezen wordt.

Griekse liefde

Een belangrijke rol bij de verlichting rond sodomie heeft hernieuwde bestudering

2. Johann Joachim Winckelmann (1717-1768), grondlegger van de moderne bestudering van de klassieke kunst.

van de klassieke Oudheid gespeeld evenals kennismaking met de 'wilden'. In Duitsland heeft vooral het werk van de classicus J. J. Winckelmann (1717-1768) een grote en langdurige invloed gehad. Het leven van deze grondlegger van de studie der klassieke kunst, die op Pasolini-achtige wijze te Triëst vermoord is, heeft Goethe geboekstaafd in *Winckelmann und sein Jahrhundert* (1805), waarin hij zich onder andere bezighoudt met de gelijkgeslachtelijke liefde.

Andere schrijvers die de sodomie in zeker opzicht losrukken uit een christelijk voorstellingspatroon, zijn C. Meiners en F. W. B. von Ramdohr. Zij schrijven over de pederastie der Grieken, die zij onnatuurlijk blijven noemen, in respectievelijk *Betrachtungen über die Männerliebe der Griechen* (1775) en *Venus Urania* (1798). Deze laatste titel is ontleend aan de gelijk-

namige mythologische godin, die ontsproten is aan het schuim van de golven van woede van haar vader Uranos en die als beschermster der knapenliefde geldt. Nog twee werken in dergelijke trant volgen in het Duitse taalgebied: F. Ehrenberg: *Euphranor. Ueber die Liebe* (1805/6) en H. Zschokke: *Der Eros oder über die Liebe* (1821).

De 'wilden' vormen een ander vertrekpunt uit de moraaltheologische klem. Zo komen bij de Nederlandse geograaf O. Dapper (?-1690) enkele passages voor over 'verwijfdheid' en 'mannenhuizen' bij de negers. In Frankrijk verloopt de kritiek op de christelijke leer voor een groot deel door middel van kennis der natuurvölker. Al deze juridische, historische en etnologische bemoeienissen met de 'Griekse liefde' maken een grotere openheid rond de perversies mogelijk. Zo wordt de sek-

3. Standbeeld in Ansbach voor de dichter August, Graf von Platen-Hallermünde (1796-1835). Hij was de eerste 'homoseksueel' die deze geaardheid bij zichzelf ontdekte en in zijn dagboeken beschreven heeft.

suele afwijking voor het eerst een model van persoonlijke identificatie bij de gevierde dichter August von Platen (1796-1835). Hij vertrouwt zijn homoseksuele bekentenis aan zijn dagboeken toe, en steekt in zijn lyriek zijn voorkeuren in liefdeszaken niet onder stoelen of banken. Door de explicitering van zijn homosek-

